

شهر مشهد

مشهد مقصد دومین کلان شهر مذهبی جهان از هزاره‌ها و قرون گذشته یادگارهای بس افتخار آفرین از پیشینه‌ای پربرداشته و این مهم با وجود **مضجع پاک** و **شریف ثامن الحجج حضرت علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام)** به مانند نگینی درخشان در عالم **تشیع** و به عنوان پایگاه **معارف دینی** و رضوی تجلی دیگری یافته است. اکنون این شهر میعادگاه ارادتمندان **اهل بیت (علیه‌السلام)** **عصمت** و **طهارت** و میلیون‌ها **زائر** و **مسافر** عاشقی است که از سراسر **ایران** و مناطق دیگر وارد این شهر می‌شوند.

فهرست مندرجات

- ۱ - وجه تسمیه
- ۲ - موقعیت جغرافیایی و اقلیمی
- ۳ - موقعیت جغرافیایی و طبیعی
- ۴ - رشته کوه‌های مشهد
- ۵ - آب و هوای مشهد
- ۶ - ویژگی‌های اقتصادی
- ۷ - ویژگی‌های فرهنگی
- ۸ - تاریخچه مشهد
- ۸.۱ - مشهد پیش از اسلام
- ۸.۲ - مشهد در دوره اسلامی
- ۹ - حوزه علمیه مشهد
- ۹.۱ - دوره اول
- ۹.۲ - دوره دوم
- ۹.۳ - دوره سوم
- ۹.۴ - دوره چهارم
- ۱۰ - مدارس معرفت مشهد
- ۱۰.۱ - مدرسه پریزاد
- ۱۰.۲ - مدرسه دودر
- ۱۰.۳ - مدرسه نواب
- ۱۰.۴ - مدرسه میرزا جعفر
- ۱۱ - اماکن مذهبی و زیارتی مشهد
- ۱۱.۱ - آستان قدس رضوی
- ۱۱.۲ - آرامگاه خواجه ربیع
- ۱۱.۳ - آرامگاه خواجه اباصالت
- ۱۱.۴ - آرامگاه خواجه مراد
- ۱۱.۵ - مقبره پیر بالان دوز
- ۱۱.۶ - گنبد خشتی
- ۱۱.۷ - آرامگاه شیخ طبرسی
- ۱۱.۸ - آرامگاه شیخ حر عاملی
- ۱۱.۹ - آرامگاه شیخ بهائی
- ۱۱.۱۰ - بنای امامزادگان یاسر و ناصر
- ۱۱.۱۱ - بقعه امامزاده سید عبدالعزیز
- ۱۱.۱۲ - تخت امام و چشمه امام
- ۱۱.۱۳ - آستان مقدس امامزاده یحیی
- ۱۲ - آثار و ابنیه تاریخی مشهد
- ۱۲.۱ - موزه مرکزی آستان قدس رضوی
- ۱۲.۲ - آرامگاه فردوسی
- ۱۲.۳ - آرامگاه نادر شاه افشار
- ۱۲.۴ - گنبد هارونیه
- ۱۲.۵ - گنبد سبز
- ۱۲.۶ - قلعه تاریخی یاز
- ۱۲.۷ - مقبره امیر غیاث الدین ملک‌شاه
- ۱۳ - پانویس
- ۱۴ - منبع

وجه تسمیه

واژه **مشهد** به معنی **شهود**، حضور و شهادتگاه است و به این معانی به واژه «مشاهد» جمع بسته می‌شود. واژگان «مشهد» و «مشاهد» در **عرف و اصطلاح** سده ۳ هـ.ق، بر قبور **انمه** و **اولیاء** و رجال اطلاق می‌شده است. چنان‌که در آن **زمان**، **مشهد مرغلب** در **فارس** و **مشهد میهنه** (آرامگاه **ابوسعید ابوالخیر**) و **مشهد توس** یا **مشهد رضوی** در **خراسان** وجود داشته است.

در اواخر **قرن دوم** ه.ق در محل مشهد کنونی دهکده‌ای به نام سناباد وجود داشت که توابع نوغان بزرگترین شهر ولایت توس به شمار می‌آمد. این آبادی نیز مانند دیگر قراء دارای **قنات**، **قلعه** یا محلی برای سکونت اهالی در مظهر قنات به نام سناباد بوده است. سر آب یعنی محل ظهور قنات سناباد مکانی بود که مردم مشهد از آنجا آب بر می‌داشته‌اند. در نزدیکی آن **باغ** وسیع و **کاخ** با شکوهی مشتمل بر تالارهای وسیع و گنبدی متعلق به حمید بن قحطبه واقع بوده که قنات از آن عبور می‌نمود تا این که پس از شهادت حضرت رضا (علیه‌السلام)، پیکر مظهر آن **امام همام** را در **آب قنات سناباد غسل** دادند و آن آب متبرک گردید.

حضرت علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام) پس از **شهادت** بدست **مأمون عباسی** در سال ۲۰۲ هـ.ق در آرامگاه هارونی سناباد به **خاک** سپرده شد. از آن پس «سناباد نوغان» به نام «مشهدالرضا» خوانده شد و به مرور زمان بر پهنه آن به ویژه در زمان **شاه تهماسب صفوی** افزوده گشته و **مردم** توس به **مشهد کوچ** داده شدند و به مرور زمان نام مشهد بر این شهر ماندگار شد. گفتنی است که نام مشهد اولین بار توسط **سلطان محمود غزنوی** به این شهر داده شد.

بدین ترتیب سناباد که تا آن زمان دهکده‌ای بیش نبود به **دلیل** وجود **مضجع** شریف حضرت رضا (علیه‌السلام) مورد توجه قرار گرفت و رو به آبادانی گذاشت و گسترش یافت. در حدود نیمه قرن سوم هجری علاقه‌مندان آل علی و مجاوران حرم مظهر به تدریج خانه‌هایی در اطراف **حرم** ساختند. بنا به نوشته مقدسی در قرن چهارم هجری پیرامون بقعه رضویه خانه‌های مسکونی وجود داشت که **دژ** مستحکمی نیز از آن محافظت می‌نمود. سپس **عبداللین فرامرزی علی** دیوار محافظی به سال ۵۱۵ ق برای ساکنان شهر بنیان کرد.

شهرستان کنونی مشهد به مرکزیت شهر مشهد به وسعت ۱۳۱۳۰ کیلومتر مربع و جمعیت ۲,۲۱۰,۵۲۸ نفر طبق سرشماری سال ۱۳۷۰ شمسی و تراکم نسبی ۱۶۱ نفر در کیلومتر مربع با ۲,۰۷۱ آبادی در شمال شرقی خراسان واقع است. به لحاظ موقعیت در ۵۹ دقیقه و ۳ درجه تا ۶۰ درجه و ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۴۲ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۵۹ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. این شهر در انتهای جنوبی **دشت توس** واقع شده و از شمال و شمال شرق به ترکمنستان، شمال غرب به درگز، مغرب به چناران و نیشابور، جنوب غرب به تربت حیدریه، جنوب به فریمان، جنوب شرق به تربت جام و شرق به شهرستان سرخس منتهی می‌شود.

شهرستان مشهد دارای ۵ بخش است به نام‌های:

- ۱ - مرکزی به مرکزیت شهر مشهد و دهستان‌های: **تیادکن**، **توس**، **کارده**، **میان ولایت**، **کنویست**.
- ۲ - احمدآباد به مرکزیت ملک آباد و دهستان‌های: **پیوه ژن**، **سرجام**، **میامی**.
- ۳ - طرقله به مرکزیت طرقله و دهستان‌های: **شاندیز**، **طرقله**.
- ۴ - رضویه به مرکزیت شهرک رضوی شامل **ابروان**، **پایین ولایت**، **میامی**..
- ۵ - کلات به مرکزیت کلات و دهستانهای: **پسلکو**، **زاوین**، **کبود گنبد**.

موقعیت جغرافیایی و طبیعی

شهر مشهد که در شمال شرق **ایران** واقع است و مرکز استان **خراسان رضوی** است. این شهر در جنوب کشف رود واقع شده قریب ۱۰۱۵ متر از سطح **دیریا** ارتفاع دارد و فاصله آن تا **تهران** ۹۱۳ کیلومتر می باشد. مشهد بر سر راه‌های **ترکستان** و **افغانستان** و **هندوستان** و **بلوچستان** واقع شده و از شمال به کلات از شرق به شهرستان‌های سرخس و تربت جام، از جنوب به تربت حیدریه و از غرب به شهرستان‌های نیشابور و از شمال غربی به شهرستان درگز مربوط است. قبل از این که مشهد آباد شود توس مرکز خراسان بود و اهمیت بسزائی داشته است و راجع به آن در کتب **معجم البلدان** و **نزهة القلوب** چنین نوشته شده: توس شهر یست در خراسان که بین آن و نیشابور ده فرسخ و مشتمل بر دو شهر است که یکی طابران و دیگری نوقان باشد. قرای توس از هزار متجاوز و آن در زمان **عثمان بن عفان فتح** شده و در آن قبر علی بن موسی الرضا و **هارون الرشید** می‌باشد.

علی عمادزاده، **حسین**، **زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام)**.

رشته کوه‌های مشهد

مهمترین رشته کوه مشهد هزار مسجد است که در شمال شرق و شرق این شهر قرار دارد و مهمترین قله آن به نام **اژدرکوه** در ۳۰ کیلومتری مشهد واقع است. رشته کوه بینالود که در غرب و جنوب غربی این شهر سر برآورده است.

آب و هوای مشهد

آب و هوای مشهد معتدل و متغیر است و وزش باد ها بیشتر در جهت جنوب شرقی به شمال غربی است. بیشترین درجه حرارت در **تابستان** ۳۵ درجه بالای صفر و کمترین آن در **زمستان** ۱۵ درجه زیر صفر می باشد.

ویژگی های اقتصادی

فعالیت‌های اقتصادی مشهد متکی به خدمات، **صنعت** و کشاورزی است. مهمترین محصولات کشاورزی مشهد **غلات**، **چغندر قند** و محصولات جالیزی است و معادن مهم آن نیز **سنگ گچ**، **نمک**، **فلسپت**، **کرومیت** و **سنگ مرمر** می باشد. مهم ترین صنایع موجود در مشهد، غذایی، پوشاکی، **چرم**، تولید مصالح ساختمانی، صنایع فلزی و صنایع دستی است. تقریباً ۴۰ درصد کل صنایع مشهد را صنایع غذایی به خود اختصاص داده است.

ویژگی های فرهنگی

شهر مشهد خاستگاه اندیشه‌های سترگ و مردان بزرگ بوده است. از میان مفاخر بی شمار شهر مشهد و شهر توس می توان به افرادی همچون **حکیم ابوالقاسم فردوسی**، **محمد کاظم آخوند خراسانی**، **احمد دقیق**، **شیخ طبرسی**، **محمد تقی ملک الشعراء بهار**، **ثناهی مشهدی**، **جر عاملی**، **خدیوچم**، **رستم ساعتی**، **سلطان علی مشهدی**، **امام محمد غزالی**، **خواجه نصرالدین توسی**، **خواجه نظام الملک** و **مهدی اخوان ثالث** اشاره کرد.

تاریخچه مشهد

شهر مشهد یکی از شهر های بزرگ ایران و مرکز استان پهناور خراسان رضوی است. خراسان در **زبان پهلوی** خوراسان KHURASAN تلفظ می شود که به معنای سرزمین **خورشید** یا خاورزمین یا محل **طلوع آفتاب** است. سابقه تاریخی مشهد با شهر توس کاملاً مرتبط است. مشهد امروز جزء کوچکی از شهر نوغان است که بنا به **اعتقاد** باستان شناسان و براساس آثار یافت شده در اطراف کشف رود دارای پیشینه‌ای هشتصد هزار ساله می باشد. در افسانه‌ها آمده است که جمشید، از سلسله کیانیان توس را بنا کرد و به جانشین خود کیخسرو سپرد.

← مشهد پیش از اسلام

گرچه **تاریخ** شکل‌گیری شهری با عنوان مشهد به آغاز قرن سوم هجری یعنی مفران با **شهادت** و به خاکسپاری بیکر مطهر حضرت امام رضا (علیه‌السلام) در آن جا برمی‌گردد اما منطقه (توس) که مشهد کنونی در آن واقع است دیرینه دارد. توس را از این رو بدین نام خوانده‌اند که بنیانگذار و نخستین حکمران آن، فردی به نام (توس بن نوذر) سپهبد

نام‌آور کیخسرو پادشاه کیانی بوده است. از تاریخ این شهر در قبل از اسلام به جز افسانه‌های چند آگاهی چندانی در دست نیست ولی با توجه به اسناد موجود می‌توان حدس زد که این شهر در اواخر حکومت ساسانیان یکی از مرزدارهای سر راه گرگان و نیشابور به مرو و بلخ و از ولایت‌های مشهور در خراسان بزرگ بوده است.

← مشهد در دوره اسلامی

به گفته تاریخ‌نویسان، هنگامی که یزیدگرد سوم از برابر سپاهیان مسلمان عرب گریخت به خراسان روی آورد. سپاه مسلمانان به فرماندهی **احنف بن قیس** که مأمور فتح خراسان بودند وی را تعقیب کردند. یزیدگرد که آنان را به دنبال خویش یافت، راهی توس شد تا از کنار ننگ توس مرزبان خود در آن خطه پناه بخواد اما کنار ننگ با این بهانه که از یک سو، توس گنجایش موبک بزرگ پادشاهی را ندارد و از سوی دیگر پناه دادن به پادشاه امکان یورش سپاه مسلمانان را افزایش می‌دهد، یزیدگرد را از توس راهی مرو کرد. حاکم مرو نیز در آغاز به استقبال یزیدگرد شتافت اما سرانجام از او رخ برتافت و آخرین شاه ساسانی در سال ۳۱ هجری به دست آسیابانی در مرو کشته شد. کنار ننگ توس هم که حاکمی سوجو و عاقبت‌طلب بود، با احساس خطر از سپاه مسلمانان طی نامه‌ای از **عبدالله بن عامر امان** خواست و عهد کرد که اگر پیشنهاده او پذیرفته شود، در فتح نیشابور مسلمانان را یاری خواهد داد پس چنین کرد و به **امارت** نیشابور دست یافت. با این ترفند کنار ننگیان به رغم فتح خراسان، همچنان نفوذ خود را در خطه توس حفظ کردند و تا پایان عصر اموی و چیرگی سپاه **ابومسلم** در سال ۱۲۹ هجری، در آن جا ماندند و تنها پس از یورش سرداران ابومسلم بود که آن جا را رها ساختند. در اوایل اسلام شهری به نام «مشهد» وجود نداشت و در محل فعلی این شهر، دهکده گمنامی بود که آن را «سناباد» می‌گفتند و جزء اراضی توس بود. در سال ۱۹۳ هجری قمری **هارون الرشید خلیفه** بزرگ عباسی از خراسان به **ماوراء النهر** لشکرکشی کرد. هارون که برای رفع **اعتشاش** و اصلاح اوضاع نواحی خراسان به ایران سفر کرده بود در اثناء سفر **بیمار** شده و از **دنیا** رفت و در قصر «حمید بن قطیبه» که در این ناحیه قرار داشت به خاک سپرده شد. دو سال بعد مامون خلیفه عباسی **بسر** او رهسپار **زیارت** قبر **پدر** شد و در این سفر علی بن موسی (علیه‌السلام) هشتمین **امام** شیعیان، با او همراه بود. مامون عباسی، امام رضا (علیه‌السلام) را با توطئه‌ای به **قتل** رساند و برای سرپوش گذاردن بر عمل خویش او را نیز کنار قبر پدر خود به خاک سپرد و بقعه‌ای به روی هر دو قبر ساخت. چند سال بعد دهکده‌ای در اطراف بقعه پدید آمد و چون **عقیده** عموم مردم **شیعه** بر آن بود که هشتمین پیشوای آن‌ها با توطئه‌های شهید شده بدان مناسبت آن دهکده را مشهد (MASHHAD) که به معنای محل شهادت است نامیدند. بعد ها در طول تاریخ به **دلیل** مهاجرت‌های پی در پی به این منطقه این شهر روز به روز وسعت یافت و توسعه یافت و آباد گردید.

این قبرها در کنار هم تا حدود سال ۵۰۰ شکل و وضعی عادی داشت تا آن که به آن محل، پس از چندی عنوان «مشهدالرضا» داده شد (یعنی محل شهادت رضا یا شهود رضا) به طوری که نوشته اند اولین بار یک ضریح نقره‌ای توسط مردی از اهالی **ایران** که **زرتشتی** بود و هنوز مسلمان نشده بود، برای دور **قبر** درست شد زیرا وی در اثر **توسل** به آن حضرت از بیماری صعب‌العلاجی که داشت بهبود یافته بود و به منظور **تجلیل** و اظهار علاقه به آن حضرت و نیز جلب توجه مردم به آن امام بزرگوار به چنین اقدامی دست زد و این در زمان حکومت **سلجوقیان** بود.

این بطوطه در سفرنامه‌ی خود یادآور شده است که در ۷۳۴ هجری از حریم رضوی دیدن کرده است که «به صورت صندوقی چوبین بود و از صفحاتی از **نقره** پوشیده شده بود.» در زمان **صفویه** که به جهاتی توجه به این گونه امور زیاد شد، برای اولین بار ضریحی طلاکوب برای آن قبر تهیه و نصب شد.

[۱] گزارده غوری، علی، سرگذشت و شهادت هشتمین امام شیعیان امام رضا (علیه‌السلام)، ص ۵۲.

در قرن دهم میلادی قسمت اصلی بقعه و ساختن‌های اطراف آن ویران شد. **سلطان محمود غزنوی** در قرن چهارم هجری سلختمان جدیدی به روی هر دو قبر بنا کرد. پس از درگذشت **تیمور لنگ**، فرزند او شاهرخ در آبادانی و زیبایی مرقده امام رضا (علیه‌السلام) سعی فراوانی کرد. مشهد از قرن شانزدهم میلادی که سلسله شیعی مذهب **صفویان** بر ایران تسلط یافتند و دارای تعصبت شدید ملی و مذهبی بودند رو به آبادانی و توسعه گذاشت. زیارت قبر امام رضا (علیه‌السلام) از این زمان متداول گشت و در زمان **شاه عباس اول** بناهای دیگری به مرقده افزوده شد. در زمان **نادر شاه افشار**، مشهد به عنوان **پایتخت** وی، به حد اعلائی به رونق و آبادانی رسید.

حوزه علمیه مشهد

بر اساس برخی منابع، فعالیت‌های علمی در حرم امام رضا (علیه‌السلام) در قرن‌های پیش از دوره صفویه نیز رواج داشته است و برخی علمان بزرگ مثل **ابن بابویه**، **شیخ طوسی**، **ابو علی فضل بن حسن طبرسی**، **ابوالیر کلت محمدین اسماعیل مشهدی**، **ابن ابی‌جمهور** و **خواجه نصیر الدین طوسی** در این شهر سکونت داشته و محافل علمی تشکیل داده بودند. در دوران صفویه مهاجرت علمایی از جبل عامل به خراسان و شهر مشهد مثل؛ **حسین بن عبدالصمد حارثی**، **پدر شیخ بهائی**، **شیخ حر عاملی** و **شیخ لطف الله میسی** و توجه **دولت** صفوی به مسئله **تعلیم**، تعلم و تبلیغ دینی و ساختن مدارس دینی در خراسان باعث توسعه و تقویت محافل علمی شد و حوزه علمیه مشهد به حوزه علمی پرمایه و نیرومندی تبدیل شد. در دوران قاجار نیز به توسعه و تقویت حوزه علمیه مشهد رسیدگی می‌شد. حوزه علمیه مشهد پس از **انقلاب مشروطه** که واقعه گوه‌شاد رخ داد، و خاصه پس از مهاجرت دو روحانی دانشمند به مشهد، آقازاده خراسانی، **فرزند** آخوند خراسانی، و **حاج آقا حسین قمی** (متوفی ۱۳۲۶ش) که هر دو درس خوانده **نجف** اشرف بودند، و نیز **شیخ مرتضی آشتیانی**، به ویژه از حیث دروس خارج فقه و اصول بیش از پیش رونق گرفت.

این حوزه تحت زعامت علمای بزرگی چون حاج آقا حسین قمی و آقازاده خراسانی در دوره **پهلوی اول** در موارد متعدد به عملکردهای گوناگون سیاسی و اجتماعی حکومت که با شئون دینی جامعه منافات داشت و اکثراً نشان داد. احیای دوباره حوزه علمیه مشهد پس از سقوط **رضاشاه** به طور خاص مرهون کوشش‌های سه شخصیت علمی برجسته یعنی میرزا احمد کفایی، شیخ مرتضی آشتیانی و میرزا مهدی اصفهانی بود. مهاجرت **آیت الله میلانی** تحول و جهش علمی و دینی این حوزه را بیش از پیش استوار و ارتقا بخشید، وی در جهت ساماندهی حوزه کارهای مهمی انجام داد. حوزه علمیه مشهد در جنبش‌های اجتماعی مثل؛ ملی کردن صنعت نفت، **قیام ۱۵ خرداد** ۱۳۴۲، مخالفت با **لایحه** انجمن‌های ایالتی و ولایتی و اصلاحات ارضی، **اعتراض** به **تبعید امام خمینی** (رحمه‌الله‌علیه) و **پیروزی انقلاب اسلامی** نقش داشت.

← دوره اول

دوره اول حوزه علمیه مشهد خاص این شهر نیست، بلکه به خراسان بزرگ اختصاص دارد. چرا که این دوره عصر حضور امام رضا (علیه‌السلام) را دربر می‌گیرد و امام تنها در یک شهر ساکن نبودند بلکه از **مدینه** تا خراسان در طی عبور از شهرهای مختلف به نشر معارف علوی اهتمام داشتند و [[حدیث سلسله‌الذهب]] که در نیشابور ایراد شد یکی از آن موارد است.

عصر رضوی برابر با **نهضت ترجمه** بود و این مساله باعث رویارویی دو نوع **اندیشه** متضاد شد که امام رضا (علیه‌السلام) در مکتب توحیدی خویش با مباحث کلامی به آن پاسخ می‌فرمود. از جمله مواردی که به دست ما رسیده است عناوین ذیل است:

۱- مقابله با تشبیه و تجسیم خداوند

۲- توصیف صفت الهی

۳- مقابله با اندیشه روایت خداوند

۴- مساله بداء و ... که این همه مناظرات و احتجاجات **امام** کنوین و شرح شده و دیدگاه اسلام را در مبحث **الهیات** بیان داشته است.

← دوره دوم

پس از شهادت هشتمین پیشوای شیعیان در ایران، ایشان در قریه‌ای از قراء توس به نام «سناباد» مدفون گردید و شیعه از آن پس این نقطه را مرکز علمی فرهنگی خویش قرار داد و با

ایجاد حلقه‌ت درس در کنار **تربت** آن امام بر رونق منطقه افزوده گشت. این دوره از قرن سوم تا نهم هجری را شامل می‌گردد که در آن بزرگانی بسن شیخ طوسی و شیخ طبرسی (متوفی ۵۸۴ ق.) می‌زیسته‌اند.

۱۳ آقازرگ تهرانی، محمدحسن، طبقات اعلام الشیعه، ج ۲، ص ۲۱۶-۲۱۷.

لیکن اوضاع آشفته این دوره با روی کار بودن دولت‌های سنی مذهب و رجال سختگیر آنها مانند **خواجه نظام الملک** و وجود جنگ‌ها و حملات وحشیانه **تیمور لنگ** و **مغولان**، باعث رکود علمی در این حوزه گردیده است. با وجود این همه حملات نظمی و فرهنگی کتب وزین «**مجمع البیان فی تفسیر القرآن**» اثر شیخ طبرسی در این دوره از حوزه علمیه مشهد نگارش یافته است.

مدارسی که در این دوره در مشهدالرضا (علیه‌السلام) وجود داشت عبارت بودند از:

۱- مدرسه مشهد امام رضا (علیه‌السلام)

۲- مدرسه بالاسر

۳- مدرسه پریراد

۴- مدرسه دو در

۵- مدرسه امیر سیدی.

۱۴ سلطانزاده، حسین، تاریخ مدارس ایران، ص ۲۰۴-۲۰۹.

← دوره سوم

این دوره از قرن دهم تا سیزدهم را شامل می‌گردد. «گویا در قرن دهم با وجود توجه فراوانی که به مشهد از جنبه مذهبی می‌شد، حوزه علمیه این شهر چندان رونق نداشته و علمای معروف در آن حوزه به تدریس اشتغال نداشته‌اند و شاید به همین جهت بوده که مدارس علمی آن از دو یا سه مدرسه قدیمی تجاوز نمی‌کرد و مدرسه جدیدی در آن بنیاد نشده است. علمای معروف مشهد در این قرن، یکی «**ملا عبدالله شوشتری**» (متوفی ۹۹۷ ق.) است که به دست از بیکان در هرات به قتل رسیده و دیگری «مولانا محمد رستم‌داری» (متوفی اوایل قرن یازدهم) که نامش به علمای ازبک به تفصیل در مجالس المؤمنین و مطلع الشمس نقل شده و گواه **دانش و قدرت** علمی اوست.

در قرن یازدهم وضع حوزه تفاوت زیادی یافته و علما و مدرسان معروف در آن به تدریس مشغول شده‌اند. مدارس متعددی بنا شده و طلاب و محصلین برای استفاده از هر سو گرد آمده‌اند. در **حقیقت** قرن یازدهم را می‌توان مبدا اهمیت و عظمت حوزه علمی مشهد دانست. مخصوصاً در نیمه دوم این قرن، حوزه مشهد از لحاظ کثرت علما و مدرسین در ردیف حوزه‌های مهم **شیعه** قرار گرفت و طلاب از شهرهای دیگر به آن رو آوردند و حتی مدرس بزرگ و معروفی همچون «مولانا محمد باقر» معروف به «**محقق سبزواری**» مؤلف دو کتاب، **نخیره** و **کفایه** در **فقه** که در اصفهان دارای مقام ریاست علمی و ملقب به شیخ الاسلام بود، در اواخر این قرن به مشهد **هجرت** کرد و مدرسه قدیمی «سمیعیه» را - که از آن پس به نام او «باقریه» نامیده شد و تاکنون به این نام باقی است تجدید بنا نمود و خود در آن به **تدریس** و تربیت شاگردان مشغول شد.

۱۵ خامنه‌ای، سیدعلی، رهبر معظم انقلاب اسلامی، گزارشی از سابقه تاریخی و اوضاع کنونی حوزه علمیه مشهد، ص ۱۵-۱۶.

از دیگر رجال علم و دانشمندان شیعه که در این دوره حوزه علمیه مشهد را رونق بخشیدند، شیخ محمد حر عاملی (متوفی ۱۱۰۴ ق.) است که با تالیفات خویش بسن «**وسائل الشیعه**» و «**اثبات الهدایه**» در تدوین احادیث فقهی **شعبه امامیه** و اثبات حقانیت امامان معصوم (علیه‌السلام) تلاش بلیغ نموده و کتاب حدیثی او تا زמן ما مورد رجوع فقهای امامیه است و **محدث نوری** با تدوین کتاب مستدرک به تکمیل آن همت گمارده است.

← دوره چهارم

این دوره دو قرن چهاردهم و پانزدهم قمری را شامل می‌گردد. در این دوره حوزه علمیه مشهد در **علوم عقلی** و ادبی پیشرو تمامی حوزه‌های علمیه شیعه بوده است. هر چند **فقه** و **اصول** در **حوزه نجف** از رونق بیشتری برخوردار بوده و طلاب برای آموزش سطوح عالی و اخذ **اجتهاد** راهی حوزه نجف اشرف می‌شده‌اند. از دیگر مسائلی که در این دوره پیش آمد، تأسیس **حوزه علمیه قم** در سال ۱۳۴۰ ق. است که باعث تحت الشعاع قرار گرفتن حوزه علمیه مشهد گردید.

این دوره مقارن با **نهضت** اسلامی **تبلکو**، **انقلاب مشروطیت**، **قیام گورهای شاد** و انقلاب اسلامی است. در حقیقت نام گورهای شاد از حوزه علمیه مشهد برخاسته است. رهبری این قیام اسلامی را **مرآع تقلید** مشهد بر عهده داشتند. حاج آقا حسین قمی که در سال ۱۳۳۱ ق از نجف به خراسان آمد و به تدریس خارج فقه و اصول اشتغال داشت در مقابل افکار غریب‌گرایانه رضاخان ایستاد تا آنکه به سال (۱۳۵۴ ق - ۱۳۱۴ ش) از ایران به عراق تبعید شد. و حاج میرزا محمد کفایی خراسانی، معروف به «آقازاده» (فرزند آخوند ملا محمد کاظم خراسانی) نیز در این نهضت نقش فعال داشت. از این رو وی نیز به یزد تبعید گردید.

تبعید فقهایی چون حاج آقا حسین قمی و حاج میرزا محمد کفایی خراسانی حوزه علمیه مشهد را از دانشمندان درجه اول خالی و دوران فترت و رکود علمی به این حوزه دیگر بار روی آورد. این رکود علمی از ناحیه دیگری نیز تشدید شد و آن مخالفت «**میرزا مهدی اصفهانی**» با **فلسفه** و **عرفان اسلامی** بود. چرا که حوزه علمیه مشهد پیش از آنکه حوزه‌های فقهی و اصولی شناخته شود، حوزه‌ای فلسفی بود که با بنیانگذاری مکتب **صد فلسفه**، حوزه مشهد از این فضیلت نیز بی بهره شد. این رکود تا ورود **آیت الله العظمی سید محمد هادی میلانی** ادامه داشت. تا اینکه ایشان به سال ۱۳۷۳ ق. به منظور **زیارت** به مشهدالرضا (علیه‌السلام) آمدند و خواهش علمای حوزه مشهد را پذیرفته با **تدریس** خویش به حوزه مشهد رونق بخشیدند. آیت الله میلانی از شاگردان **میرزا نائینی**، حاج آقا حسین قمی و **شیخ محمد حسین اصفهانی** (کمپانی) بود وی توانست با حضور خویش حوزه مشهد را به عصر شکوفایی و آن را در ردیف حوزه‌های رایج شیعه قرار دهد.

مدارس معروف مشهد

شهر مقدس مشهد دارای مدارس متعددی است که هم از لحاظ دینی و هم از لحاظ تاریخی و فرهنگی، دارای اهمیت می‌باشند.

← مدرسه پریراد

این مدرسه که به پریراد خانم، **ندیمه** گوهر شاد منسوب است به سال ۸۲۳ هجری قمری در نزدیکی مسجد گوهر شاد ساخته شده است. پریراد مدرسه‌ای کوچک و ۴ ایوانی مشتمل بر غرفه‌ها و حجره‌هایی می‌باشد و تزئینات آن عبارت است از: آجرکاری سردر ایوان‌ها و کاشیکاری با نقوش اسلیمی بر سردر غرفه‌های همکف مدرسه.

← مدرسه دو در

این بنا در جوار **حرم مطهر** و مقابل مدرسه پریراد واقع است و بر اساس کتیبه سردر آن به سال ۸۴۳ هجری قمری در دوران حکومت شاهرخ تیموری به همت غیاث الدین خواجه

بهار ساخته شده است. این مدرسه ۴ ایوانی بوده و مشتمل بر غرفه‌ها و حجره‌هایی در دو طبقه، دو گنبد فیروزه‌ای رنگ و تزئینات کاشی‌های معرق و یکرنگ است. این بنا در عصر صفوی ۱۰۸۸ مرمّت گردیده است.

← مدرسه نواب

این بنا به همت ابوصالح رضوی در دوره سلطنت شاه سلیمان صفوی به سال ۱۰۸۶ قمری بنا شده است. مدرسه نواب در خیابان شیرازی مشهد واقع گردیده که پس از تغییرات معماری، تجدید بنا شده است. بنای فوق شامل دو طبقه با ۷۵ حجره می‌باشد که با کاشی‌های الوان مزین گردیده است.

← مدرسه میرزا جعفر

این مدرسه در ضلع شمالی صحن انقلاب واقع گردیده و از بناهای با ارزش دوره صفویه به شمار می‌آید که به سال ۱۰۵۹ قمری به همت شخصی به نام میرزا جعفر سروق‌دی ساخته شده و سال ۱۲۸۵ قمری با کاشی‌های معرق و سبک معماری بسیار ممتازی تزئین گشته است.

اماکن مذهبی و زیارتی مشهد

شهر مقدس مشهد، اماکن مذهبی و زیارتی فراوانی دارد که مهم‌ترین آنها آستان منور و ملکوتی حضرت علی بن موسی‌الرضا (علیه‌السلام) می‌باشد؛ از دیگر اماکن زیارتی شهر می‌توان به آرامگاه خواجه ربیع، آرامگاه خواجه اباصلت، آرامگاه خواجه مراد، مقبره پیر پالان دوز، گنبد خشتی و... اشاره نمود.

← آستان قس رضوی

آستان قس رضوی عظیم‌ترین و باشکوه‌ترین اماکن مذهبی ایران است که در این شهر واقع شده است. هر سال میلیون‌ها **مسلمان** از سراسر این **کشور** و سایر کشورهای اسلامی برای زیارت **تربت پاک** و مطهر آن بزرگوار به این شهر مشرف می‌شوند و اما در ذکر تاریخ ساختمان حرم مطهر آمده است که حمید بن قحطبه طایبی فرمانده جنگ‌های بنی‌عبس علیه بنی‌امیه از طرف منصور و مهدی دو تن از خلفای عباسی به حکومت خراسان منصوب شد.

در این زمان میان نوغان و روستای سناباد باغی بزرگ برای خویش ساخت و در آن کاخی مجلل بنا کرد که تا آغاز قرن چهارم هجری پا بر جا بوده. هارون که برای سرکوبی شورش‌های خراسان به توس آمده بود، بیمار شد و برای **استراحت** و گذران دوران بیماری خود همین باغ را برگزید ولی از این بیماری برنخاست و در سال ۱۹۳ هجری درگذشت و او را در درون همین باغ دفن نمودند. پس از آن پسرش بر بالای آرامگاه او بقعه‌هایی ساخت و در سال ۲۰۳ هجری که حضرت امام رضا (علیه‌السلام) به وسیلهی مأمون به شهادت رسیدند.

به دستور او آن حضرت را در کنار قبر پدرش هارون به خاک سپردند و از آن زمان به بعد مرقد مطهر امام رضا (علیه‌السلام) زیارتگاه شیفتگان **جهان تشیع** شد و به تدریج بر آبادانی اطراف آن افزوده گشت تا جای که بر اثر گستردگی، آبادانی‌های سناباد و نوغان را در خود ضمیمه کرد و به صورت شهری آباد و بزرگ درآمد که آن را مشهدالرضا (علیه‌السلام) خواندند (یعنی مکان شهادت امام رضا علیه‌السلام) و به مرور این نام در کلمه‌ی مشهد خلاصه شد. هم‌اکنون مشهد اولین و بزرگترین کلان‌شهر مذهبی ایران و دومین کلان‌شهر مذهبی جهان بعد از **مکه** معظمه و دومین کلان‌شهر ایران بعد از تهران است.

[۴] بهروزیان، عبلس، صد داستان از خورشید شرق، ص ۲۳۴.

← آرامگاه خواجه ربیع

یکی از اماکن متبرکه‌ی مشهوره مشهد مقبره خواجه ربیع بن خثیم است که از **زهاد ثمانیه** بوده و از مشاهیر **تابعین** می‌باشد. **ربیع بن خثیم** از **اصحاب پیامبر اسلام** (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بوده که در آغاز **خلافت حضرت علی (علیه‌السلام)**، والی **قزوین** بوده است. سال درگذشت او را ۶۱ تا ۶۳ قمری نوشته‌اند. ابو یزید، ربیع بن خثیم (یا خثیم) ثوری، از یاران **عبدالله بن مسعود**

[۷] منقری، نصر بن مزاحم، وقعه صفین، ص ۱۱۵.

[۸] ابن‌کنیر دمشقی، اسماعیل بن عمر، البدایه و النهایه، ج ۸، ص ۲۳۷.

و به زهد، شهره بود.

[۹] مز ی، یوسف بن عبد الرحمن، تهذیب الکمال فی أسماء الرجال، ج ۹، ص ۷۲.

او را یکی از هشت زاهد مشهور اوائل اسلام به شمار آورده‌اند.

[۱۰] مز ی، یوسف بن عبد الرحمن، تهذیب الکمال فی أسماء الرجال، ج ۹، ص ۷۳.

[۱۱] ابو نعیم اصفهانی، احمد بن عبد الله، احمد بن عبد الله، حلیه الاولیاء وطبقت الاصفیاء، ج ۲، ص ۱۰۵.

زهد ثمانیه عبار تنداز:

۱. ربیع بن خثیم؛

۲. **هرم بن حیلان**؛

۳. **اویس قرنی**؛

۴. **عامر بن عدقیس**؛

۵. **ابومسلم خولانی**؛

۶. **مسروق بن اجدع**؛

۷. **اسود بن یزید نخعی**؛

۸. **حسین بصری**.

[۱۲] مز ی، یوسف بن عبد الرحمن، تهذیب الکمال فی أسماء الرجال، ج ۲۴، ص ۲۱۹.

کنی از «علی بن محمد بن قتیبه» روایت می‌کند که: وقتی از **فضل بن شاذان** از «زهد هشت‌گانه» پرسیده شد؛ او ربیع بن خثیم را از جمله مقربان اصحاب امام علی (علیه‌السلام) و زهد و پرهیزکاران زمان خویش به شمار برد.

او هنگام **جنگ صفین**، با گروهی از قاریان به محضر امام علی (علیه‌السلام) آمد و گفت: ما با وجود شناخت **فضل** و برتری تو، با این حال؛ در جنگ با **معاویه** تردید داریم و از طرفی تو و مسلمانان، از جنگ با مشرکان، بی‌نیاز نیستید. پس ما را به یکی از این مرزها بگمار تا در آنجا بجنگیم. امام علی (علیه‌السلام) هم او را به فرماندهی گروهی از قاریان گماشت و آنها را به اطراف قزوین و **ری**، فرستاد.

[۱۳] **منقری، نصر بن مزاحم، وقعه صفین، ص ۱۱۵.**

[۱۴] **دینوری، ابو حنیفه احمد بن داود، الاخبار الطوال، ص ۱۶۵.**

در این ماجرا ربیع بن خثیم گرچه از امام علی (علیه‌السلام) که محور حق بود کاملاً جدا نشد، و در جای دیگری به انجام وظیفه پرداخت، اما همین مقدار تردید در برابر امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) نیز سزاوار نبود. اما به هر حال برخی از رجالین او را ستودند. روایتی نقل می‌کند که حضرت امام رضا علیه السلام فرموده اند: «لم یجری الی هذه الناحیه الا شوق زیارته».

تاریخ احداث آرامگاه اولیه خواجه ربیع مشخص نیست، اما نوشته‌های تاریخ نویسان بیشتر معرف بنیان بنای فعلی در عصر صفوی است که در سال ۱۰۳۱ (ق به امر شاه عباس صفوی و به دست الف‌الرضوی خاتم ساخته شده است. بر روی قبر ضریحی مجلل قرار گرفته و دیوارهای بقعه با کاشی‌کاری‌های معرق و ممتاز و گچ‌بری‌های زیبا **تزیین** گردیده است. همچنین کتیبه‌های خوش نقش با زمینه لاجوردی که با خط سفید و به قلم زیبایی علیرضا عباسی خطاط معروف عصر صفوی مرقم گردیده به آن **زینت** بخشیده است. در بالای یکی از این کتیبه‌ها نوشته شده: **قال الرضا (علیه‌السلام): «ما حصل لی من القوم بخراسان الزیارة ربیع بن خثیم».** این بنا در انتهای خیابان خواجه ربیع مشهد، در میان باغی بزرگ و با صفا واقع شده و متعلق به دوره **صفویه** است. بنای این بقعه به درخواست **شیخ بهایی عارف** و **شاعر** نامدار ایرانی و به دستور شاه عباس صفوی ساخته شده است.

← آرامگاه خواجه ابی‌صفت

ابی‌صفت هروی یکی از اصحاب خاص علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام) و خادم و محرم اسرار آن حضرت بود. او در **مدینه** منوره متولد گردید و در آنجا **رشد** نمود. وی برای به دست آوردن **احادیث** و سخنان گهربار **اهل بیت** پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله‌وسلم) مسافرت‌های زیادی نمود. گاهی در **بغداد** و **حجاز**، و **کوفه** و **بمن** و مدتی در نیشابور و دیگر شهرهای خراسان بسر برد. او در **علم حدیث** مقامی بلند و ارجمند پیدا کرد.

ابی‌صفت هروی در نزد تمام رجال شناسان **شیعه**، و اکثر علمای **اهل سنت** مورد **وثوق** می‌باشد و **روایت** وی را با اطمینان خاطر می‌پذیرند. **نجاشی** می‌گوید: عبدالسلام بن صالح، ابوالصفت هروی راوی احادیثی از امام رضا (علیه‌السلام) است. وی از نقلت به شمار می‌رود و کتابی درباره **رحلت** امام رضا (علیه‌السلام) تألیف نموده است. **کشی** می‌گوید: ابوالصفت دارای احادیثی منقح و **صحیح** می‌باشد و ما دیدیم که او **حدیث** می‌شنود و به **تشیع** بسیار علاقه‌مند است. هیچگاه **دروغ** از او مشاهده نشد. **علامه حلی**، وی را از راویان امام رضا (علیه‌السلام) و مورد اطمینان می‌داند و احادیث وی را صحیح می‌شمارد.

ابی‌صفت هروی به **علت** این که با اهل سنت نیز معاشرت داشت و از آنها روایت نقل می‌کرد، برای بعضی این اشتباه پیش آمد که او را **علمی** و از اهل سنت معرفی کردند.

مرحوم **شیخ طوسی**، می‌گوید: «ابوالصفت خراسانی هروی، علمی است و از اصحاب امام رضا (علیه‌السلام) می‌باشد و بکرین صالح از وی روایت نقل کرده است.»

مرحوم شیخ حر عاملی می‌گوید: **شهید ثانی** چنین نقل کرده است که برای مرحوم شیخ طوسی اشتباهی رخ داده و ابی‌صفت را به علت اختلاط با اهل سنت، علمی معرفی کرده است.

مرحوم **شیخ صدوق** در **عیون اخبار الرضا** روایتی از وی نقل کرده است که دلیل بر صحت **اعتقاد** و تشیع وی می‌باشد.

ابی‌صفت هروی، با عمری پربرکت در نشر احادیث اهل بیت پیغمبر (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله‌وسلم) و بحث و **مناظره** با منکرین **دین** و مخالفین و خدمت‌گذاری سال‌هایی از عمرش به حضرت امام رضا (علیه‌السلام) در سال ۲۳۲ یا ۲۳۶ ه. ق دار فانی را وداع گفت. آنچه مسلم است، انکی قبل از وفات در نیشابور بوده است. املاک **کجا** و **فت** یافته و در **کجا** **مدفون** گردیده در کتب تاریخ و حدیث از آن نوری نیست.

در حومه شهر مقدس مشهد در کنار جاده سنگ بست مزارى است که می‌گویند قبر ابی‌صفت می‌باشد و مردم او را در آنجا **زیارت** می‌کنند. ولی در آن مزار هیچ‌گونه اثر و نشانه‌ای که ثابت کند این مزار متعلق به ابی‌صفت است وجود ندارد. **سنگ** و لوحی هم در اثبات این مطلب در آنجا نمی‌باشد. البته خود این **شیرت** تاریخی می‌تواند قرینه‌ای بر این موضوع باشد. این بنا در جنوب شرقی و در ۱۶ کیلومتری این شهر واقع است. بنای اصلی بقعه چهار ضلعی است و از هر سو به وسیله چهار در به بیرون مرتبط می‌شود. تزئینات کاشی هفت رنگ، دو رواق مستطیلی شکل و آینه‌کاری‌های این بنا زیبا و دیدنی است.

← آرامگاه خواجه مراد

بنای آرامگاه منسوب به **ابوحیب هرثمه بن اعین** مشهور به «خواجه مراد» از اصحاب خاص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام) در ۱۲ کیلومتری شرق مشهد از سمت راست جاده فریمان در **امنه کوه** واقع گردیده است. با استناد به کتب معتبر **شیعه** نظیر **معارج الانامه** (بلب هشتم)، **تحفه المجالس**، **تحفه الاحباب**، **سفینه البحار**، **نور الابصار** و... چنین **استنباط** می‌گردد، هرثمه بن اعین از **محبت کامل** و **اخلاص** شایسته‌ای نسبت به امام هشتم (علیه‌السلام) برخوردار بوده است، همچنین **علامه مامقانی** مولف **تنقیح المقال فی علم الرجال** می‌نویسد: به رغم این که وی راوی چگونگی شهادت حضرت رضا (علیه‌السلام) بود، در زمره شیعیان پاکبخته آن امام بزرگوار به شمار می‌آید که با همین **اعتقاد** و تفکر شیعی **جان** خود را از دست داد و در سال ۲۱۰ ه.ق به شهادت رسید. برخی منابع وی را از سرداران مأمون معرفی می‌نمایند که از مدینه تا توس حضرت رضا (علیه‌السلام) را همراهی کرد و پس از شهادت آن امام اقدام به افشاکاری علیه مأمون نمود. گویا تا سال ۱۳۰۰ ه.ق، بنای قابل توجهی بر فراز مدفن هرثمه بن اعین وجود نداشته زیرا مولف **مرات السفر** در عصر **قاجار** تنها به ابنیه مجاور آن مانند ایوان طرق و مزار خواجه ابی‌صفت هروی در همان حدود اشاره کرده است. بنای آرامگاه شامل گنبد خانه‌ای به طول و عرض ۳۰×۴ متر با گلدسته‌های کم ارتفاع مزین به کاشی‌کاری و ایوان بوده است که در تغییر و تحولات امروزی بنایی جدیدالاحداث جای آن را گرفته و تسهیلاتی از جمله اتاق‌های اقامت و زائرسرا، رستوران، فضای اداری، پارکینگ و بازارچه برای زائرین و مجاوران ایجاد نموده‌اند. این بنا در ۱۲ کیلومتری جنوب شرقی مشهد، در دامنه کوه و در کنار **چشمه** آبی قرار دارد. بنا شامل تعدادی اتاق، گنبد و دو **مناره** است. در داخل اتاق اصلی آینه‌کاری‌های زیبایی دیده می‌شود.

← مقبره پیر پالان دوز

این **مقبره** متعلق به **محمد عارف عباسی**، از عرفای بزرگ قرن دهم هجری است و در شمال شرقی مجموعه حرم مقدس حضرت رضا (علیه‌السلام) قرار دارد. بنای مزبور چهار ضلعی بوده و دارای گنبد پیازی شکل و ایوان آجری زیبا است. در داخل بقعه بر سقف ها بقایای نقاشی‌هایی از دوران صفویه وجود دارد. بنا با کاشی‌های ساده فیروزه‌ای رنگ تزئین شده است. تاریخ ساخت بنا مربوط به سال ۹۸۵ قمری می‌باشد.

نمای خارجی بنا به ایجاد طاق‌نماهای نیز دار آجری و پشت‌بغل‌های کاشی و قلب‌های مستطیل تزئینی بر فراز آن‌ها، در عین سادگی، منظره‌ای زیبا دارد. سطح گنبد پیازی شکل فراز بنا که بر روی گردنی استوانه‌ای شکل استوار شده، دارای پوشش ساده‌ای از کاشی فیروزه‌ای است. شکل کلی بنا و بازمانده‌های نقاشی‌های درون آن، بنا را اثری از دوران صفوی معرفی می‌کند. **شخصیت** به خلک سپرده شده در این بقعه، با توجه به نوشته سنگ مزارش، «محمد عارف عباسی»، از عرفای **سلسله ذهبیه** است. لقب «پالان‌دوز» از این رو به او داده شده که برای گذران زندگی خود، با وجود مقام والایی که نزد مردم داشته، به کار پالان‌دوزی اشتغال داشته است. از این شخصیت، **قرآن** هفت‌سوره‌ای در دست است که به خط خوش **ثلث** نوشته شده است و حکایت از توانایی او در کار خطاطی دارد.

← گنبد خشنی

بنای تاریخی مذهبی موسوم به گنبد خشتی در یکی از گذرگاه‌های قدیمی مشهد منشعب از میدان طبرسی به نام چهار سوق نوغان قرار دارد. این بنا مدفن امیرسلطان غیث الدین محمد بن امر طاهر الموسوی از **سادات** مشهور **موسوی** شهر مشهد است که نسب شریفش با هفده واسطه با **امام موسی بن جعفر (علیه‌السلام)** می‌رسد. بر روی سنگ مزارش این چنین کتیبه شده : مرتضی، اعظم سلطان النقیاء، غیث الدنیا و الدین، امیر سلطان محمد بن سلطان النقیاء بدر المله والدین طاهر... و در ادامه تاریخ وفاتش **ماه رمضان** المبارک سال ۸۳۲ هـ ق آمده است. جایگاه اجداد وی بسیار متعالی و اشخاص ذی نفوذی بوده‌اند به نحوی که در سده پنجم تا نهم هجری اداره اصلی حرم حضرت رضا را به عهده داشتند به همین علت نام آنها بر روی اغلب اشیای تاریخی آستان قدس رضوی مانند کاشی‌های سنجری، سنگ‌ب خوارزمشاهی، در مسجد بالا سر کتیبه شده است. ایشان در قرون هفتم تا نهم هجری نقیب سادات شهر مشهد و در سده نهم تا یازدهم هجری از جمله بزرگان این شهر بوده‌اند. گویا بنایی که بر مزار وی ساخته ساخته شده همزمان با وفاتش در زمان **سلطنت** شاهرخ تیموری بوده است. بنابراین قدیمی‌ترین بنای مشهد پس از حرم مطهر برجای مانده از سادات موسوی است. وجه تسمیه بنا به گنبد خشتی نیز به دلیل آجری یا خشتی بودن آن بوده است. این بقعه از نظر معماری مشتمل بر دو بخش مهم پیوسته است که شامل فضای زیر گنبد به صورت چهارشاه نشین و هشتی ورودی می‌باشد. بنا بر شواهد بنیان اولیه این بنا در **دوره تیموری** صورت گرفته و در عصر صفوی و قاجار نیز تکمیل و تزئین شده است. فضای ورودی بنا از ضلع جنوبی آن وارد رواقی چهار ضلعی می‌شود و سپس به محوطه اصلی، با چهار شاه نشین منتهی می‌گردد. در زمان احداث بنا **سوره ملک** با خط خوش ثلث در زیر پوشش داخلی، کتیبه شده، لبه‌های چهار ایوان نیز با **سوره و اقیه** به قلم شیوای ریحان آراسته گردیده است. بنا بر شواهد، گنبد خشتی در زمان **قاجار** مرمت و فضای داخلی آن با نقاشی و کتیبه مزین شده است.

← آرامگاه شیخ طبرسی

از مقابر معروف مشهد آرامگاه **شیخ طبرسی** است. ابوعلی فضل ابن الحسن بن الفضل الطبرسی مشهدهی صاحب کتاب نفیس تفسیر مجمع البیان است که در نیمه **ذی القعدة** سال ۵۳۴ از تألیف آن فراغت یافت. ابوعلی طبرسی صاحب کتاب **مکارم الاخلاق** است و فرزندش ابو الفضل علی بن الحسن طبرسی صاحب کتاب **مشکلات الانوار** است. صاحب روضات از صاحب ریاض نقل می‌کند که **شیخ طبرسی** را سگتهای عارض شد، مردم گمان کردند فوت کرده او را **غسل** دادند و **کفن** نموده، **دفن** کردند. در میان قبر به حال آمده اما دید راه فرار ندارد **نیز** کرد که اگر از محبس قبر نجات یابد کتابی در **تفسیر قرآن مجید** بنویسد، اتفاقاً نباشی به قصد **سرق** کفن قبر را گشود همین که روی قبر را باز کرد. **شیخ دست** آن **مرد** را گرفت نباش مضطرب و متحیر شد. **شیخ** گفت: نترس من **زنده** هستم، **سگته** کرده بودم به **خیل** آن که از **دنیا** رفته ام مرا دفن کردند و اکنون از غایت ضعف و نفاقت قادر به بیرون آمدن نیستم. مرا به خانه ببر نباش او را به خانه برد **شیخ انعام** و اگر آن فراوان به او نمود و پس از این واقعه سالها زنده بود تا کتاب مجمع البیان را نوشت و پس از اتمام آن درگذشت. وفاتش **عید اضحی** سال ۴۴۸ رخ داد و **جنازه** او را از سیزهوار به مشهد انتقال دادند و در قبرستان قتلگاه دفن کردند.

← آرامگاه شیخ حر عاملی

آرامگاه **شیخ حر عاملی** در کنار مدرسه میرزا جعفر است. شیخ محدث فقیه محمد بن حسن بن علی بن محمد بن حسین الحر عاملی صاحب کتاب نفیس وسایل الشیعه و جواهر السنیه از **لحفا** **حر بن یزید ریاحی** (رضوان الله علیه) می‌باشد. تولدش **شب جمعه** ۷ ماه **رجب** سال ۱۰۳۳ در سرقریه مشغرف جبل عاملی و وفاتش ۲۱ **رمضان** سال ۱۱۰۴ در مشهد رضوی مدفنش مقابل حرم مقدس حضرت **امام رضا** (علیه‌السلام) است. شیخ حر عاملی به **اصفهان** آمد و مانند **شیخ بهائی** و علماء مورد علاقه شاه عباس و سایر سلاطین صفوی قرار گرفت و پس از مدتی از اصفهان به مشهد مشرف شده و ۲۶ سال در آن آستان ملک پاسبان به سمت شیخ الاسلامی مدرس رسمی و **مفتی** علی الاطلاق بوده و به نقل فاضل بسطامی در فردوس التواریخ منزل شیخ حر عاملی در محله سر حوضان بوده است. قبر شیخ حر عاملی و قبر فرزندش شیخ محمد رضا بن شیخ محمد حر عاملی متوفی شب شنبه دهم **شعبان** سال ۱۱۱۰ در یک غرفه بوده است که هم اکنون در ایوان جنب مدرسه میرزا جعفر قرار گرفته است.

← آرامگاه شیخ بهائی

شیخ بهائی متولد ۴شنبه، ۱۷ **ذی الحجه** سال ۹۵۳ در شهر **بعلبک** از مفاخر **اسلام** و عالم تشیع است از **فلاسفه** و قهرمانان دانشگاه اسلام است؛ وی در بیشتر علوم زمانه دستی داشته است. وی پس از هجرت به ایران به همراه پدر در اصفهان سکنی گزید و پس از عمری تلاش و مجاهده علمی در ۱۲ **شوال** سال ۱۰۳۱ در همانجا درگذشت. جنازه مقدسش را به مشهد مقدس رضوی انتقال دادند و در سرای شخصی وی دفن کردند مدت عمر آن جنب هفتاد و هفت سال و نه ماه و چهارده روز بوده است.

← بنای امامزادگان یاسر و ناصر

روستای گلستان واقع در ۴ کیلومتری شهر طریقه علاوه بر جاذبه‌های طبیعی و بیابالی دارای جایگاه مذهبی بوده و آستان متبرکه امامزادگان سید ناصر و سید یاسر (علیهما السلام) در ابتدای ورودی به این روستای زیبا قرار دارد. بنا بر متون کهن از جمله **کنز الانسلب** به قلم سید مرتضی، این امام زادگان از برادران بلاواسطه امام رضا (علیه‌السلام) می‌باشند. یادگارهایی از **سلاله** پاک رسول الله (صلی الله علیه و آله وسلم) که پس از عزیمت آن امام همام به خراسان به همراه **انصار** و برادران خود به این سرزمین به ویژه توس **هجرت** نمودند. این مکان مقدس جایگاهی است که نسیم **ولایت** و **امامت** روح عاشقان را نوازش می‌دهد و زبان‌ها به بیان **عشق** و ارادت امامزادگان به نجوا در می‌آید و در زمره مکان‌هایی است که به سبب خلکسپاری اولیاء خدا، به آن بزرگواران انتساب یافته و همواره از مزیت‌های معنوی و ارزش‌های خاص برخوردار می‌باشد. به درستی روشن نیست اولین بنای بقعه بر مزار امامزادگان سید یاسر و سید ناصر (علیهما السلام) در چه زمانی و در کدام دوران اسلامی بنیان شده است. گویا تا سال ۱۳۴۲ش محل مزار منحصر به بقعه‌های گلین بوده که به همت خیرین به تدریج متحول گردید و اکنون این آستان متبرکه مشتمل بر بنایی جنید الاحداث با نمای امروزی آراسته به کاشی‌های معرق است که در میان فضای داخلی دو ضریح فلزی بسیار زیبا بر روی مضجع شریف امامزادگان نصب گردیده است. اخیراً این مکان با افزایش فضاهای گوناگون توسعه و گسترش بسیاری یافته است. این مکان در حال حاضر علاوه بر زائرین ایرانی، پذیرای مسافران از کشورهای عربی حاشیه **خلیج فارس** بوده و یکی از اماکن زیارتی - مذهبی مهم شهر مشهد به شمار می‌آید.

← بقعه امام زاده سید عبدالعزیز

بقعه امام زاده سید عبدالعزیز در فاصله ۳۴ کیلومتری جنوب غربی مشهد و در بخش احمدآباد، روستای دهرسرخ قرار گرفته و بنا بر روایت مدفن امام زاده عبدالعزیز برادرزاده امام رضا (علیه‌السلام) می‌باشد و احتمالاً بقعه کنونی در عصر قاجار بنیان نهاده شده است. با عبور از سنگ‌فرش‌های معابر و گذرهای روستای دهرسرخ، در ضلع شمالی بنایی جلب‌نظر می‌نماید که در میان اهالی و مناطق مجاور به بقعه سید عبدالعزیز بن موسی بن جعفر (علیه‌السلام) **برادرزاده** حضرت رضا (علیه‌السلام) مشهور است. از بنای اولیه این مکان شواهدی مکتوب در دست نیست، اما بقعه فعلی در دوره قاجار بنیان گرفته است. این بنا با نمای شش وجهی و گنبدی بر فراز آن فضای معنوی خاصی را برای این روستا ایجاد نموده و در سال‌های اخیر با احداث حسینیه‌های متصل به آرامگاه بر وسعت آن افزوده شده است. در میان گنبدخانه نیز مضجع شریف آن بزرگوار و محصور در ضریحی فلزی است.

← تخت امام و چشمه امام

روستای دهرسرخ علاوه بر بقعه سید عبدالعزیز (علیه‌السلام) دارای دو نشانه متبرک از **هجرت** تاریخی - سیاسی حضرت علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام) از مدینه به مرو و کرامت آن موسوم به تخت امام و چشمه امام می‌باشد.

در باور اهالی دهرسرخ، تخت امام همان مکانی است که حضرت رضا (علیه‌السلام) با یاران خود در آن جا **نماز** به پای داشتند و از **کرامت** آن امام قطعه زمینی که بر روی آن ایستاده بودند **حکمت** کرده و به صورت پشته‌ای برجسته از زمین‌های اطراف متمایز گردیده است. تخت امام زمینی است به مساحت تقریبی ۶۰۰ متر مربع که در فاصله چند قدمی از چشمه امام قرار دارد. در ورودی این مکان اشعاری به چشم می‌خورد که مضمون آن اشاره به چگونگی ورود حضرت به روستای دهرسرخ دارد. از طرفی در فصل بهار و تابستان این مکان جایگاهی متبرک برای اجرای مراسم مذهبی یا تعزیمخوانی و توزیع غذای نذری است.

مؤلف **منتهی الامال** و بعضی منابع معتبر شیعه درباره کیفیت ظهور چشمه امام در دهرسرخ از عبدالسلام بن هروی **روایت** نموده‌اند، حضرت رضا (علیه‌السلام) در راه توس به قریه‌الحمره (دهرسرخ) رسید. یاران همراه امام عرض کردند یابن رسول‌الله **افتلب** وقت **ظهر** را نشان می‌دهد آیا نماز به جای نمی‌آورد، حضرت زمانی که خواستند **وضو** بگیرند با دستان مبارک **زمین** را حفر نمودند و در این حال **ایب** زلالی از زمین جوشیدن گرفت و تا به امروز اثرش باقی‌مانده است. مردم معتقدند آب این چشمه شفا بخش است.

← آستان مقدس امام زاده یحیی

این بقعه متبرکه در جاده مشهد - سرخس به فاصله ۵۵ کیلومتری از شهر مشهد و یک کیلومتری از روستای میامی قرار گرفته است. وی از فرزندان و نوادگان **امام زین العابدین (علیه‌السلام)** است که در سال ۱۲۵ قمری به شهادت رسیده است. این آستان متبرکه همه روزه پذیرای گردشگران مذهبی است. این آستانه متبرکه و مکان زیارتی در فاصله حدود ۵۰ کیلومتری شمال شرقی شهر مشهد و در یک کیلومتری روستای میامی در بخش در بخش رضویه قرار دارد. مدفون در این مکان امام زاده یحیی بن حسین بن زید یکی از فرزندان **زید بن علی بن حسین** می‌باشد. وی که حسین نام داشته دارای چندین فرزند بوده که یکی از آنها به نام یحیی با کنیه ابوالحسن شناخته می‌شد. بنای مزبور مشتمل بر رواقی چهار ضلعی، گنبد فیروزه ای رنگ دو پوسته، مناره های طرفین ورودی و کتیبه ای سنگی بر سر در آن به تاریخ ۹۲۷ق است. بنای مزبور مقارن با سال های اولیه حکمرانی **شاه طهماسب صفوی** بنیان گرفته است به استناد مضمون **کتیبه هویت** صاحب **مزار** در زمان سلطنت مقبره برادر زاده یحیی بن زید تصور شده اما اردنمندان این آستانه میامی را آرامگاه یحیی بن زید می‌پندارند. بنابر تواریخ موجود یحیی بن زید هم ظاهراً در سال ۲۰۷ یا ۲۰۹ق در **بغداد** دارفانی را وداع گفته است. از دیگر مکان‌های مذهبی و زیارتی مشهد می‌توان مزار سید عبدالله الصالحین، آرامگاه امامزاده سید محمد علوی، آرامگاه امامزاده سید نورالله، بقعه خواجه شیخ محمد زملن، بنای امامزادگان هاشم و محتشم و بی‌بی‌صنوبر و میرسبحان را نام برد.

آثار و ابنیه تاریخی مشهد

به **دلیل** وسعت استان و تنوع جلوه‌های زیبای طبیعی و تاریخی شهرستان مشهد، ذکر تمامی اماکن تاریخی در اینجا مقدور نمی‌باشد؛ به همین مناسبت تنها به ذکر مهم‌ترین آثار تاریخی شهر اکتفا می‌شود.

← موزه مرکزی آستان قدس رضوی

این **موزه** در **سال** ۱۳۲۴ هجری قمری افتتاح شده و از غنی‌ترین موزه های **ایران** محسوب می‌شود. موزه مرکزی در ضلع شمال شرقی صحن **امام خمینی** (رحمه‌الله‌علیه) قرار دارد و مجموعه‌ای از سکه‌های بی نظیر از دوره‌های مختلف تاریخی، اشیای عتیقه **مسی**، سنگی، **طلایی**، مفرغی و... در آن نگهداری می‌شود. همچنین چندین **کتیبه** تاریخی و نسخ ارزشمند تاریخی دیگر در معرض دید بازدید کنندگان قرار دارد. امروزه اشیاء نفیس و گرانبهای این مکان منحصراً در یازده مورد جداگانه به نمایش در آمده است.

← آرامگاه فردوسی

منصور بن حسن ملقب به **ابوالقاسم فردوسی** در سال ۳۲۹ هجری قمری در پاژ به **دنیا** آمد. گویند وی از نجیب‌زادگان **توس** و از طبقه دهقانان بود. فردوسی چهل ساله بود که کار هزار بیت سروده دقیقی **توسی** را دنبال نمود. وی نظم داستان‌های ملی را آغاز و آن را با شصت هزار بیت به اتمام رساند. در ۶۵ سالگی زمینه ارتباطش با **سلطان محمود** فراهم آمد اما این رابطه حسنه چند سال بیشتر دوام نیافت. سرانجام فردوسی سال های پایانی عمر خود را در بیابانی بسر برد تا اینکه به سال ۴۱۱ و بنا به قولی ۴۱۶ قمری در توس درگذشت. بنای فعلی آرامگاه وی پس از یک سلسله تحولات معماری با زیر بنای ۹۶۵ متر مربع در سال ۱۳۴۵ ساخته شده است.

آرامگاه فردوسی بنایی است که در سال ۱۳۱۳ هجری با جشن هزاره فردوسی در توس نزدیک مشهد به یاد ابوالقاسم فردوسی افتتاح شد. مجموعه فرهنگی باغ آرامگاه فردوسی در فاصله بیست کیلومتری شهر مشهد به طرف قوچان راه دو طرفه می‌شود و یکی از این راه‌ها در جهت شمال به وسیله بلواری به نام پردیس به طول ۷ کیلومتر به **باغ** آرامگاه حکیم ابوالقاسم فردوسی می‌رسد در مسیر و پیش از رسیدن به آرامگاه **حکیم فردوسی** از کنار شهر تاریخی «تایران» زنگنه **محمد غزالی** عبور می‌کنید و پس از آن از کنار بقعه تاریخی هارونیه گذر خواهید کرد. می‌توانید با گذر از ضلع شرقی باغ و آرامگاه حکیم و طی ۲۸ کیلومتر مسافت در جاده آسفالت‌های که نهایتاً به جاده فعلی مشهد - کلات ندری ختم می‌شود به روستای «پاژ» زنگنه حکیم فرزانة توس برسید این روستا در حال حاضر بسیار **محقر** و مخروبه است و از سوی تازه‌نیز «فاز» نامیده می‌شود. بنا بر شواهد باستان‌شناسی این منطقه توس تاریخی است که در دوره اساطیری به دست توس پهلوان ایرانی بنا گذاشته شد. سراننده حماسه‌های بزرگ ایران نیز در همین نقطه به **خاک** سپرده شد. در سال ۱۳۰۳ هجری با برپایی جشن هزاره فردوسی قرار شد تا آرامگاه فردوسی به همت انجمن آثار ملی ساخته شود. همچنین امروز **مهدی اخوان ثالث** (م.امید) شاعر و مبارز **میهن** دوست خراسانی از سال ۱۳۶۹ به دست مردم و فریختگان خراسانی پس از **طواف** به دور آرامگاه **دانشمند** فرزانة پردیسی توسی در کنار ایشان آر می‌ده است.

← آرامگاه نادر شاه افشار

آرامگاه نادر شاه بنایی است در مجموعه باغ موزه نادری در شهر مشهد که به یادبود **نادر شاه افشار** در سال ۱۳۴۲ خورشیدی توسط هوشنگ سیحون طراحی و ساخته شده‌است. نادر شاه افشار اولین پادشاه از سلسله **افشاریان** است که در زمان خود بارشادت و پایداری، **ایران** را از انحطاط صفویان و تسلط افغان‌ها نجات بخشید. اما به خاطر تندخویی‌هایی که در آخر عمر دچار شده بود، در سال ۱۱۶۰ قمری به دست سرداران خود کشته شد. او که در زمان حیات برای خود آرامگاهی شبیه به **تاج محل هندوستان** تدارک دیده بود، اما نتوانست آن را به پایان برساند. این آرامگاه کوچک در سال ۱۱۴۵ هجری قمری در مجاور چهارباغ شاهی و روبروی حرم امام رضا (علیه‌السلام) از **حشمت** و **گل** ساخته شد. **قوام السلطنه** در اواخر عهد **فانچار** (۱۲۹۶ خورشیدی) در محل یکی از مقابر ویران شده نادری، آرامگاه جدیدی برای وی ساخت و استخوان‌های او را از تهران به مقبره مزبور حمل کردند. بنای جدید که در محل فعلی آرامگاه وی قرار داشت مدتی بر پا بود تا این که انجمن آثار ملی ایران در سال ۱۳۳۵ خورشیدی درصد بر آمد آرامگاهی مناسب شایسته نادر شاه برای وی در همان محل **مقبره** ساخته قوام السلطنه ساخته شود. این کار از سال ۱۳۳۶ شروع و در سال ۱۳۴۲ به پایان رسید. ساختمان جدید آرامگاه نادر شاه افشار در **تاریخ** ۱۲ **فرودین** ماه سال ۱۳۴۲ به همت انجمن آثار ملی ایران در باغ نادری بازگشایی شد. بنای کنونی آرامگاه نادر در سال ۱۳۴۰ شمسی به اتمام رسید. این بنا مشتمل بر اتاق آرامگاه، تالار موزه، راهرو ها، تالار پذیرایی، **باغ** و جوی‌های سنگی و آب‌ناهای زیبا است. مجسمه مفرغی نادر سوار بر **اسب**، با طراحی ابوالحسن صدیقی، هنرمند معاصر ایرانی ساخته شده که ریخته‌گری

← گنبد هارونیه

تنها اثر بر جای مانده از توس قدیم بنای آجری است معروف به گنبد هارونیه که در دهه‌های اخیر به همت انجمن آثار ملی و میراث فرهنگی خراسان مرمت و بازسازی شده است مردم این بنا را **زندان** هارونیه می‌نامند و در متون و سفرنامه‌ها از آن مسجد توس آرامگاه و **خانقاه غزالی** نام برده شده است تحقیقات اخیر نشان داده که هارونیه صرفاً آرامگاه یا خانقاهی است که در سده های هفتم یا هشتم هجری هم پهلو با یک بنای مذهبی دیگر و بر روی خرابه‌های ابنیه کهن ساخته شده است این بنا مشتمل بر یک فضای وسیع مربع گنبددار به ارتفاع حدود ۲۵ متر و وسعت ۱۲۰۱۲ متر است در انتهای بنا سه **حجره** با اتاقک با تزئیناتی شامل گچ‌بری قرار دارند تزئینات خارجی آن منحصر به قابهای عمودی وستون نماهای طرفین ورودی می باشد.

این مکان تاریخی در حدود ۶۰۰ متری از آرامگاه حکیم ابوالقاسم فردوسی قرار گرفته و منحصر **ا** **خانقاه** و یا مقبره ای است که در سده هشتم هجری بر روی بنا های کهن شهر تابران بنیاد گردیده است. در کنار این بنا **سنگ** سیاهی به عنوان یادبود محمد غزالی از عرفای سده پنجم و ششم هجری دیده می‌شود.

← گنبد سبز

این بنا در میل میدانی به همین نام در خیابان **آخوند خراسانی** واقع گردیده است و در وسط میدانی به همین نام واقع شده است. وجه تسمیه بنا گنبد مزین به کاشی کاری فیروزه ای متمایل به سبز آن می باشد. پلان گنبد سبز ۸ ضلعی و دارای ۴ ایوان است. علاوه بر ایوان و طاق نماها، کاشی کاری زیبایی آن به بقعه جلوه خاص بخشیده است. گنبد سبز، منفن شیخ محمد مومن عارف می باشد که احتمالاً در سال ۱۰۳۶ قمری بنیان و در سال های ۱۰۵۵ و ۱۰۵۸ تکمیل و تزئین شده است. **بقعه** مزبور پیش از این با نمای ساده در بدنه و گنبد، در میان قبرستانی از دوره صفویه به نام میر هوا قرار گرفته بود. بعدها به وسیله دیوارکشی محصور گردیده و پیرامون آن محوطه سازی شده است. با توسعه شهر مشهد و خیابان کشی ها، الحاقات از اطراف بنا برجیده شده و میان میدانی قرار گرفته است. نمای این بنا در سال ۱۳۵۳ ش کاشیکاری شده و مرمت‌هایی در درون آن نیز انجام گردیده است. فضای داخلی بقعه دارای کتیبه‌ای است با مضمون **صلوات کبیره** و حدیثی از **پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم)** که در پایان آن، نام راقم این سطور با عبارت (نمقّه حسین بن محمد المشهدی) و تاریخ ۱۰۵۸ ق دیده می‌شود.

← قلعه تاریخی پاژ

روستای پاژ در پانزده کیلومتری شمال شهر مشهد در تقاطع جاده کارده به کلات نادری واقع شده است به استناد متون تاریخی و ادبی بر جای مانده این روستا زادگاه حکیم ابوالقاسم فردوسی است بطوریکه نگاشته‌اند حکیم حماسه سرای ایران در سال ۳۲۹ یا ۳۳۰ هجری قمری در همین روستا **چشم** به **جهان** گشود و در سن ۳۰ سالگی **نظم شاهنامه** را آغاز و پس از مصرف ۳۵ سال اشعار حماسی خود را بنام شاهنامه به پایان رسانید و به روایت مشهور سال ۴۱۶ ه. ق به دیار باقی شتافت روستای فعلی پاژ دارای ۸۰۰ هکتار مساحت است که از مجموع آن حدوداً ۴ هکتار به بخش مسکونی اختصاص یافته است، بخشی از فضای مسکونی روستا در میان آن و بقیه بر وری تپه‌ای موسوم به قلعه بلند مکانیکه بنظر می‌رسد در گذشته محل اصلی و هسته مرکزی دهکده پاژ بوده قار دارد زیرا پیرامون آن تاچندی قبل خندقی وجود داشت که جهت ممانعت از پیشروی مهاجمین آن را پر از آب می‌نموده‌اند بجز تپه موجود در فاصله تقریبی پانصد متر از پشته اولیه بلند دیگری نمایان است که در نزد اهالی به قلعه کهنه پاژ معروف است سفال‌های رنگارنگ و لعابدار پارکنده بر روی این بلندی نشانه ای از تداوم مدنیت پاژ در سدهای اولیه بعد از **اسلام** تا **قرن** نهم و دهم هجری است.

← مقبره امیر غیث الدین ملک‌شاه

مقبره امیر غیث الدین ملک‌شاه معروف به **مسجد** ۷۲ تن در بازار بزرگ واقع شده، از بنا های قرن نهم هجری قمری و مشتمل بر فضای چهار طاقی گنبد دو پوش، دو **مناره** و یک **ایوان** است. بنای کنونی ابتدا مقبره‌ای بوده که امیر غیث الدین بین سال های ۸۰۷ تا ۸۱۷ برای خود بنا کرده و در دوره های بعد به **مسجد** تبدیل شده است. در حال حاضر این اثر تاریخی به **مسجد** ۷۲ تن معروف است. از دیگر اماکن تاریخی مشهد می‌توان به باغ خونی، حمام مهدی قلی بیگ (حمام شاه)، خانه ملک و ... اشاره نمود.

پانویس

۱. [↑](#) عمادزاده، حسین، زنگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا (علیه‌السلام).
۲. [↑](#) گلزاده غفوری، علی، سرگذشت و شهادت هشتمین امام شیعیان امام رضا (علیه‌السلام)، ص ۵۲.
۳. [↑](#) **آقایز رگ تهرانی، محمدحسن، طبقات اعلام الشیعه، ج ۲، ص ۲۱۶-۲۱۷.**
۴. [↑](#) سلطانزاده، حسین، تاریخ مدارس ایران، ص ۲۰۴-۲۰۹.
۵. [↑](#) خامنه‌ای، سیدعلی، رهبر معظم انقلاب اسلامی، گزارشی از سابقه تاریخی و اوضاع کنونی حوزه علمیه مشهد، ص ۱۵- ۱۶.
۶. [↑](#) بهروزین، عباس، صد داستان از خورشید شرق، ص ۲۳۴.
۷. [↑](#) منقری، نصر بن مزاحم، وقعه صفین، ص ۱۱۵.
۸. [↑](#) ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمر، البدایه و النهایه، ج ۸، ص ۲۳۷.
۹. [↑](#) مزی، یوسف بن عبد الرحمن، تهذیب الکمال فی أسماء الرجال، ج ۹، ص ۷۲.
۱۰. [↑](#) مزی، یوسف بن عبد الرحمن، تهذیب الکمال فی أسماء الرجال، ج ۹، ص ۷۳.
۱۱. [↑](#) ابو نعیم اصفهانی، احمد بن عبد الله، احمد بن عبد الله، حلیه الاولیاء و طبقات الاصفیاء، ج ۲، ص ۱۰۵.
۱۲. [↑](#) مزی، یوسف بن عبد الرحمن، تهذیب الکمال فی أسماء الرجال، ج ۲۴، ص ۲۱۹.
۱۳. [↑](#) منقری، نصر بن مزاحم، وقعه صفین، ص ۱۱۵.
۱۴. [↑](#) دینوری، ابو حنیفه احمد بن داود، الاخبار الطوال، ص ۱۶۵.

[بایگ‌گاه اطلاع‌رسانی حوزه، برگرفته از مقاله «شهرستان مشهد»، باز نویسی توسط گروه پژوهشی ویکی‌فقه.](#)